

HOMO VIATOR
YÜRÜYEN İNSAN

GABRIEL MARCEL

ÇEVİREN
KENAN SARIALIOĞLU

GABRIEL MARCEL

Fransız filozof, oyun yazarı ve eleştirmen (1889-1973). Paris'te doğdu; erken yaşta annesini kaybetmesi, düşüncesinde insanın kırılğanlığı ve yalnızlığı üzerine derin bir iz bıraktı. Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe eğitimi aldı. Gençlik yıllarında idealizme yakın bir çizgideyken, zamanla varoluşun somut deneyimlerine yöneldi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç'ta kayıp askerler üzerine çalışması, insanın umudu, bağlılığı ve yokluk deneyimi üzerine düşüncelerini derinleştirdi. 1929'da Katolikliğe geçti. Bu dönüşüm, felsefesinde “umut”, “sadakat” ve “aşkınlık” kavramlarının merkezi bir yer kazanmasına yol açtı. Varoluşçulukla birlikte anılsa da Jean-Paul Sartre'ın temsil ettiği ateist çizgiden ayrılarak düşüncesini “Hiristiyan varoluşçuluğu” ya da kendi ifadesiyle “somut felsefe” olarak niteledi. İnsan varoluşunu bir “problem” değil, çözümlenemeyen ama yaşanabilen bir gizem olarak ele aldı. Özellikle umut felsefesi ve insanın ilişkiselliği üzerine geliştirdiği yaklaşımıyla çağdaş felsefede kalıcı bir etki bırakmıştır.

Başlıca eserleri: *Être et avoir* (1935), *Le Mystère de l'être* (1951), *Du refus à l'invocation* (1940), *Présence et immortalité* (1959).

KENAN SARIALIOĞLU

Trabzon, Of doğumlu (1946). Kimya mühendisliği önlisans eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünü bitirdi. Karadeniz Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi (1984-87), Trabzon Belediyesinde Kültür Müdürü (1990-95), Trabzon İl Kültür Müdürü (1996-97) ve Gümüşhane İl Kültür Müdürü olarak görev yaptı. Mardin Artuklu Üniversitesi Felsefe bölümünden emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: Ömer Hayyam, *Bir Çöl Rüzgârı Ömrümüz* (1995); Sadi, *Ateş ve İpek* (1999); Mevlânâ, *Hiç kimse ve Dolunay* (1999); *Materyalizm ve Ablâk* (1999); Cioran, *Doğmuş Olmanın Sakıncası Üzerine* (2001); Chamfort, *Soğuk Kül* (2003); Cioran, *Varolma Eğilimi* (2002); Cioran: *Tebessüm, Sırtıma ve Ötesi* (2019); *Spinoza: Bir İspinozun Sevgi Çağrısı* (2019); Nietzsche, *İnsan: Çoğul ve Tek Başına* (2019); Sartre, *Heyecanlar Üzerine Bir Kuram Taslağı* (2018); *Homeros'tan Nâzım'a Şiir ve Felsefe* (2020); Seneca, *Teselliler* (2021).

Başkalaşım ruhu.

*Bizi öteki âlemden ayıran bulutların sınırını silmeye
kalkışacağımız zaman yol gösterir bize!
Ve o kaçınılmaz saat geldiğinde, buğulu camın arkasında
şafağın belli belirsiz doğuşunu izlerken azık torbasını
bağlayan gezginin o neşeli mizacı kıpırdanır içimizde!*

İÇİNDEKİLER

1963 BASKISINA ÖNSÖZ	11
ÖNSÖZ	13
I	
BEN VE BAŞKASI	17
2	
BİR UMUT FENOMENOLOJİSİ VE METAFİZİĞİ TASLAĞI	36
3	
AİLE GİZEMİ	81
4	
BABALIĞIN ÖZÜ OLARAK YARATICI AHİT	112
5	
İTAAT VE SADAKAT	141
6	
DEĞER VE ÖLÜMSÜZLÜK	151
7	
AHLAKİ DEĞERLERİN HASSAS DURUMU	172

	8	
	VARLIK VE HIÇLIK	183
	9	
KURTULUŞUN REDDİ VE UYUMSUZ İNSANIN YÜCELTİŞİ		202
	10	
RILKE: TİNSEL OLANIN TANIĞI		231
	11	
BAŞKALDIRAN İNSAN ÜZERİNE		289
	DİZİN	306

1963 BASKISINA ÖNSÖZ

Bu yeni baskı vesilesiyle *Homo Viator*'u baştan sona yeniden okudum ve bu kitapta ele aldığım pek çok sorun üzerine düşüncelerimin kayda değer ölçüde değişmediğini gördüm. Bu incelemelerin çoğu İşgal sırasında yazılmıştı ama şunu belirtmeliyim ki tarihsel bağlam kökten değişmiş olmasına rağmen, genel görüşlerimde önemli bir değişiklik olmadı.

En fazla şunu söyleyebilirim: 1942-1943 yıllarında düşüncem, gelecekteki bir Kurtuluş fikri etrafında toplanmış gibiydi. O zaman ne beklediğimizi çok açık biçimde biliyorduk. Bugün ise durum böyle mi? Bunu ileri sürmek bana pek uygun görünmüyor. O dönemde, bu sözcüğün en belirgin anlamıyla bir umudu beslerken, bugün zihnimizde daha çok boş dilekler kuruyoruz. Doğu ile Batı arasında bir uzlaşmayı elbette gerekli görüyoruz. Ama bu uzlaşmanın Batı'nın teslimiyeti sayesinde elde edilemeyeceğini de bilmek gerekir. Öte yandan, bir atom savaşını bu teslimiyete tercih edeceğini kim açıkça söylemeye cesaret edebilir? Her ne olursa olsun, bunun gezegenin yok olmasından daha iyi olmayacağını dürüstçe ifade etmeye kim cesaret edebilir? Yanılıyor muyum bilmiyorum ama bana öyle geliyor ki hepimiz bu düşünceler tarafından kuşatılmış durumdayız; daha doğrusu, bu düşünceler bize musallat olmuş durumda. Açık bilince nadiren yükselen bir bunalımdan söz etmek daha doğru olur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının bu alanda korkulabilecek her şeyden daha kötü olabileceği şimdiden görülüyor. Ama bakışlarımızı yalnızca sınırlarımız içinde olup bitenlere çevirsek bile, refahımız karşısında kendinden geçen teokratik kâhinlere rağmen, hoşnut olmamız için pek az neden buluruz. Bütün bunların birtakım görünüşlerden ibaret

olmasından korkuyoruz –özellikle düşünen insanlar olarak bunu dile getirirken belli bir kararlılık gösteriyoruz– ama bu görünüşlerin ardında çok farklı bir gerçekliğin gizlenmediğini kim söyleyebilir? Çünkü asıl önemli olan derin yaşamsallıktır; istatistik verilerinin yakalayamadığı bir yaşamsallık. Onun bozulmadan kaldığından emin olabilir miyiz?

Bugün, bu kitapta ele alınan konular üzerine duygu ve düşüncelerimi yeniden ifade etmek zorunda kalsaydım, temel görüşlerim değişmezdi ama üslubum elbette farklı olurdu. Güncelliğin –aynı zamanda içinde bulunduğumuz paradoksal zorunluluğun– bize sunduğu umutsuzluk nedenlerini daha fazla vurgulardım. Onları reddettiğimi söylemeyeceğim ama en azından onların karşısına başka bir düzenin güvencelerini koyduğumu belirtirdim. Bu bakış açısı içinde, yaratılış bakımından bize yakın gelebilecek çağdaş dünyanın verilerinden biri olan ökümenizm süreçleri üzerinde özellikle dururdum. Yine bu çerçevede, bugün bana en çok dikkat çekici görünen inceleme belki de “Değer ve Ölümsüzlük” başlıklı olmalıdır.

Hiç kuşkusuz, Jean-Paul Sartre ve Albert Camus hakkında söylediklerimi tamamlamak ve gözden geçirmek yerinde olurdu; ayrıca yayımlanmasından birkaç ay sonra “Başkaldıran İnsan” a ayırdığım incelemeyi de eklemek bana adil göründü.

O zamandan beri Camus’nün kişiliğine dair düşüncelerim daha da derinleşti; onun ölüm haberi beni büyük bir üzüntüye boğdu. Sartre’in durumu ise çok farklıdır: Başlangıçta ona hayranlık duymamıza ya da ona değer vermemize yol açan hemen her şeyi bizzat kendisinin yadsıdığını düşünmeye meyilliyim.

Rainer Maria Rilke üzerine, 1944 yılında ona ayırdığım incelemeye ekleyecek bir şeyim yok. İki savaş arasındaki dönemde ona duyulan aşırı hayranlıktan sonra ünü biraz sönmüş olabilir. Ama ona çok şey borçlu olduğumuzu –sözcüğün tam anlamıyla– ve onun ruhun tanıkları olan nadir şairlerden biri olduğunu düşünmekten asla vazgeçmedim.

GABRIEL MARCEL
AKADEMİLER BİRLİĞİ ÜYESİ

ÖNSÖZ

“Belki de sağlam bir yeryüzü düzeni ancak insanın kendi ‘yolda oluşunun’ keskin bilincini korumasıyla kurulabilir.”

“Değer ve Ölümsüzlük”ün sonuna yerleştirilmiş bu paradoksal cümlenin, okur için Ariadne’nin ipi işlevi görmesini isterdim.¹ O bölümde bir araya gelen denemelerin oluşturduğu labirentte girmek, kuşkusuz okurdan belli bir iddia talep eder. İddialıdır ama doğruluktan uzak değildir. Mantıksal olarak birbirini izleyen ve birbirinden türeyen düşüncelerin uzun uzadıya geliştiği dramatik –daha doğrusu müzikal– bir yapı içinde, kendi kendine yönelen meditasyonlarda kendini tanımak elbette daha kolaydır. Çeşitli nedenlerle –kimi geçerli, kimi değil– bunu giderek daha açık biçimde görmeme rağmen, yazmayı çok istediğim bu kitabı kaleme alamadım. Bugün, onu asla yazmayacağıma dair melankolik bir kesinliğe sahibim. Bununla birlikte, çağımıza dek neredeyse evrensel biçimde geçerli olan felsefi oyunun kurallarına uymayacağımı fark ederken, kendime karşı bir tür öfke ve kırgınlık da duyuyorum. Yine de bu kitabın eşliğinde, onu baştan sona canlı tutan temel düşünceyi mümkün olduğunca duru bir biçimde sunarak okurun işini bir ölçüde kolaylaştırabildim mi diye sormadan edemiyorum.

Daha ilk bakışta, bir dünya düzeninin varlığını, geçici bir durumun bilincine –yani gezginin temel konumuna– bağla-

¹ Yunan mitolojisinde Ariadne Girit’te Theseus’a aşık oldu, Minotor’un yaşadığı, Daidalus’un inşa ettiği labirentte, evlilik sözü karşısında Theseus’a Hephaistos’tan aldığı ipi verdi. Theseus bu ipi labirentte ilerlerken arkasında bırakarak yolunu buldu ve Minotor’u öldürdü. (Çev.)

maktan daha akıl dışı bir şey yokmuş gibi görünebilir. Peki, burada hangi yolculuktan söz ediyoruz? Açıkçası, bir kavram karmaşasına düşmemek için, evrim fikriyle uzaktan yakından ilişkili her şeyi baştan dışarıda bırakmak gerekir. Bu kavramın burada yeri yoktur. Dahası, evrim düşüncesinin, insan ilişkilerinin içine düzensizlik, ölçsüzlük ve uyumsuzluk ögesi sokup sokmadığı da sorgulanabilir. Aslında bu kavram, ancak insanötesi bir düzenin tasarımı üzerinden anlam kazanır. Temelinde, insanî tutumlara ağırlık ve özgül bir saygınlık kazandıran değerlere bütünüyle yabancı bir dünyaya göndermeler içeren evrimci yaklaşımlarda ne etik vardır ne de sosyoloji.

Bu noktada, o eşsiz *Mahpus*'tan bir parçayı alıntıladığım için başışlanmayı umarım: "Şunu söyleyebiliriz ancak: Bu hayata, sanki daha önceki bir yaşamda üstlendiğimiz birtakım görevlerle gelmiş gibi olur her şey. Yeryüzündeki yaşam koşullarımızda iyi, nazik ya da dürüst olmamız gerektiğine inanmak için hiçbir zorlayıcı neden yoktur. Aynı şekilde, uzun süre meçhul kalmış ve bugün Vermeer adıyla bildiğimiz ressamın, sarı bir duvarın küçük bir parçasını böylesine özenle yeniden ele almasını gerektirecek bir zorunluluk da yoktur; bu ayrıntının hayranlık uyandırmasının, bedeninin bir gün yok olup gidecek olması karşısında hiçbir önemi yoktur. Bu hayatta hiçbir yaptırımını bulunmayan görevler –iyilik, incelik, özveri– sanki başka bir dünyaya aittir. Belki de bu dünyaya gelmeden önce bulunduğumuz yere geri döneceğiz; kimin yazdığını bilmediğimiz, ama sanki doğuştan bildiğimiz için itaat ettiğimiz o meçhul yasaların egemenliği altında yeniden yaşayacağız. Derin düşünce bizi bu yasalara yaklaştırır ama onlar hâlâ budalalar için görünmezdir. Bu durumda, Bergotte'un² bütünüyle yok olmadığı düşüncesi bizi şaşırtmaz."³

² Marcel Proust'un *Mahpus*'ta anlattığı karakter. Bir gün hasta yatağından kalkıp Vermeer'in bir tablosunu görmeye gider. Tablodaki "sarı duvar parçası"nı seyrederken fenalaşır ölür. Kimi eleştirilenlerce Bergotte'un temsil ettiği kişi Anatole France'tır, kimilerince de bu kişi Flaubert'dir. (Çev.)

³ Ed. de la Pléiade, cilt III, s. 187-188.

Kuşkusuz burada Platoncu bir mite başvurulabilir. Ama “mit” sözcüğünü vurgularken yanılma tehlikesi de vardır. Ruhun bu dünyayı doldurması gereken görevleri üstlendiği düşüncesi, filozofun doğrudan sahiplenmediği birtakım önkabullerle çelişse bile, Proust’un dile getirdiği önceki bir yaşam varsayımına başvurmak zorunlu değildir. Tersine, burada asıl vurgulanması gereken, sözcüğün seküler anlamında “iyi insan”ın, tıpkı sanatçı gibi, yaşamını belirleyen kuralların yüceliğidir. Ama yalnızca soyut bir düzene başvurmak da örtük bir reddi içerir; bu yüzden, son tahlilde “öte dünya”ya başvurmak, gerekli olanın yeniden canlandırılması anlamına gelir. Proust’un eseri, iki farklı düzlem arasında açılır: bir yanda Platoncu bir düzlem, öte yanda nihilizme eğilimli bir deneyciliğin ortaya çıktığı düzlem. Belki de bu, giderek kapanan bir ruhun trajedisidir. Yine de böylesine ince bir psikolojik çözümlemeyi ileriye götüren bir yazarın, en azından bazı anlarda ruhun göğünde durağan yıldızları fark edebilmesi hayranlık uyandırıcıdır. Bununla birlikte, gezici durumdan ya da öte dünyadan söz ederken bir itirazla karşılaşırız: Uzamsallaştırıcı bir hayalgücünün aldatıcı etkisine kapıldığımız ileri sürülebilir. Bu eleştiride bir doğruluk payı vardır. Ama yaşamımızı düşünmeye çalıştığımızda, uzamsal ya da yarı uzamsal imgelerden tümüyle kurtulmamız da mümkün değildir. Geçmişe bakmak, yürünmüş bir yolu anımsamak, bize eşlik edenleri hatırlamak kaçınılmazdır. Yolculuk, yolda olma fikri, genellikle felsefi bir değer olarak görülmez. Oysa zaman ve mekâna ait belirlenimleri bir araya getirme bakımından eşsiz bir güce sahiptir. Elbette bu fikri genelleştirmek, gözlemin ötesine taşımak bir risk içerir. Ama umudun uygulama alanı tam da burada ortaya çıkar. Burada Kantçı koyutlara başvurulmaz. Çünkü onlar, somut deneyimden koparılmış, soyut bir özneyi ilgilendirirler. Oysa insan yaşamı baştan sona dramatiktir. Bu bölümde geliştirilen uzun çözümlenmeleri özetlemek gereksiz ama tanımın özünü belirtmek yararlı olabilir: “Umut, esas olarak, isteme ile bilme arasındaki karşıtlığın ötesinde, aşkın bir edimi gerçekleştirmek üzere, bir

birlik deneyimine içtenlikle açık bir ruhun tasarrufudur; umut, böylece canlı bir sürekliliği ileri sürer.” Öncelikle, umut ancak “biz” düzeyinde vardır; yalnızca bireysel benliğe kapanmış bir varoluşta kendine yer bulamaz. Umut ile tutku aynı düzleme ait değildir. İkinci olarak, umut ancak bilincin kendini sınırlayan kategorilerinden kurtulduğu yerde mümkündür. Umut, bu sınırlamaların aşılmasıdır. Bu yüzden, bilgisizliğin ötesinde bir bilgidir ama bu bilgi bir fetih değil, bir bağıştır, verili bir şeydir. Ruh dedim: Uzun süredir ihmal edilen bu kavram, umudun ilk koşuludur. Umut, ruh için nefes almak gibidir; yokluğunda ruh kurur. Ama bu ruh aynı zamanda gezgindir; var olmak, hareket hâlinde olmaktır. Tinselciliğin sezdiği de buydu, ne var ki kurumuş bir skolastik bu sezgiyi köreltti. Bugün yeniden bu sezgiye dönmek gerekiyor ama onu yüzeyselleştiren yorumlara düşmeden. Bu noktadan hareketle “Aile Gizemi” ve “Babalığın Özü Olarak Yaratıcı Ahit”ın felsefi kapsamını anlamak zor değildir. Bu metinlerde ifade edilen düşünce derinlemesine metafiziktir: İnsan ilişkileri, kendi başlarına hiçbir güvence taşımaz, ancak aşkın bir düzene bağlandıklarında anlam kazanırlar. Umut da tam burada ortaya çıkar: geçici varoluşumuzu kuşatan ve yolculuğun sonunda erişilen o canlı süreklilikte. Bu bir paradoks gibi görünebilir. Ama bu paradoksu ortadan kaldırmaya yönelik girişimler, çoğu zaman daha büyük sapmalara yol açar. Özellikle teknik zihniyetin doğurduğu aşırılıklar buna örnektir.

“Rilke: Tinsel Olanın Tanığı” başlığını taşıyan inceleme de aynı doğrultudadır. Burada Orfik sezginin değeri vurgulanır. Rilke’den sonra, yıkımın ortasında bile, bir yeniden doğuş ihtimali düşünülmelidir. *Orfeus’a Soneler* boyunca hissedilen o “başka yerden gelen esinti”, yaşam ve ölümün birleştiği bir anlamı sezdirir.

Bugün yaygınlaşan saygısızlık karşısında, savunulması gereken şey tam da bu saygılı sevgidir. Bu yalnızca inançla değil, düşüncenin kendisiyle de ilgilidir. Bu temel yanlıgıyı sabırla dağıtmak gerekir.